

بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مواوله نامه های بین المللی با قوانین و مقررات داخلی

امیر ایروانیان (دانشجوی رشته حقوق دانشگاه شیراز)

(قسمت پایانی)

مبحث سوم : حمایت از کودکان در برابر استثماریهای اقتصادی و منع کار کودکان
گفتار اول : در اسناد بین المللی:

۱) بند "د" ماده (۱) قرار داد تکمیلی منع بردگی و برده فروشی و عملیات و دستگاههای مشابه بردگی مصوب ۱۳۲۷/۱۲/۳، چنین مقرر می‌دارد. "هرگونه رسوم و ترتیباتی که به موجب آن، کودک یا فرد غیربالغ (کمتر از هجده سال) توسط یکی از والدین خود یا هر دو آنها یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود، ممنوع است." (۱)

۲) بند "۳" ماده (۱۰) کنوانسیون بین المللی حقوق اقتصادی و اجتماعی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ م، نیز اعلام می‌کند: "اطفال

باید در مقابل استثمار اقتصادی و اجتماعی حمایت شوند. واداشتن اطفال به کارهایی که برای جهات اخلاقی یا سلامت آنها زیان آور است یا زندگی آنها را به مخاطره می‌اندازد یا مانع رشد طبیعی آنان می‌گردد، باید به موجب قانون، قابل مجازات باشد." (۲)

۳) ماده (۲۲) کنوانسیون حقوق کودک مقرر می‌دارد :
"کشورهای طرف کنوانسیون خصوصاً موارد ذیل را مورد توجه قرار می‌دهند :

۱. تعیین حداقل سن یا سنین مناسب برای کار؛

۲. تعیین مقررات مناسب از نظر ساعات و شرایط کار؛

۳. تعیین مجازات ها و یا اعمال سایر ضمانت اجراهای مؤثر

و مناسب جهت اجرای مؤثر این ماده. (۳)

در نخستین اقدام بین المللی برای حذف کار کودک، در مقاله نامه صنعتی سال ۱۹۱۹م، سن چهارده سالگی به عنوان حداقل سن پذیرش اطفال در امور صنعتی تعیین شد.^(۴)

مقاله نامه حداقل سن ۱۹۷۳م، این سن را در کارهای عادی، پانزده سال و در کارهای مضر به حال کودکان، هجده سال تعیین کرد. همین کنوانسیون در ماده (۴) خود مقرر میدارد که در کشورهای که اقتصاد و تشکیلات آموزشی آن به حد کافی رشد پیدا نکرده است، این سن تا چهارده سالگی کاهش می یابد و در مورد کارهای مضر مقرر می دارد که این سن در صورتی که سلامتی، امنیت و اخلاق جوانان به طور کامل حفظ شود، تا شانزده سالگی تنزل یابد.^(۵) در سال ۱۹۹۹م، در کنوانسیون بدترین شکل کار کودک، با تأکید بر مقررات مقاله نامه ۱۹۷۳م، در ماده (۲) خود چنین مقرر می کند: "برای اهداف این کنوانسیون، واژه کودک برای افرادی به کار برده می شود که سن آنها کمتر از هجده سال باشد." این کنوانسیون در ماده (۳) خود بدترین اشکال کار کودک را چنین معین می کند:

۱. هر نوع برده داری یا اقداماتی شبیه برده داری؛

۲. عرضه یک کودک برای فاحشگی و تهیه فیلمهای پورنوگرافی؛

۳. استفاده از کودکان برای فعالیتهای قاچاق؛

۴. کارهایی که به دلیل ماهیت خاص شان و یا محیط خاص خود به سلامت جسمی و روحی کودک آسیب وارد می کنند.

در بند "ب" ماده (۵) این قانون نیز چنین آمده است: "هر یک از اعضا، اهمیت آموزش را در محور کار کودکان مورد توجه قرار خواهند داد تا نخست: از استخدام و به کارگیری کودکان در بدترین اشکال کار کودک ممانعت کنند. دوم: موانع لازم را در این مورد ایجاد کنند. سوم: دسترسی همه کودکانی که از بدترین اشکال کار کودک رها می شوند، به آموزش را فراهم کنند و چهارم: کودکانی که در معرض خطر هستند را شناسایی کرده، وضعیت خاص دختران را مورد توجه قرار دهند."^(۶)

در مقررات داخلی

گفتار دوم: بر طبق ماده (۷۹) قانون کار، به کارگماردن افراد کمتر از پانزده سال تمام ممنوع است. این قاعده، سه استثنا دارد:

(۱) طبق ماده (۱۸۸) قانون کار، کارگران کارگاههای خانوادگی که انجام کار آنها منحصراً توسط صاحب کار و همسر و خویشاوندان نسبی درجه یک از طبقه اول وی انجام می شود، مشمول مقررات این قانون نخواهند بود. در نتیجه، حداقل سن در مورد چنین کارگرانی هرگز رعایت نخواهد شد. در واقع، قانونگذار با وضع ماده فوق اعلام کرده است که استعمار کودکان توسط والدین و خویشاوندان آنها

کاملاً قانونی بوده، هیچ معنی ندارد.

(۲) این استثنا که به وضوح تحت تأثیر مقاله نامه ۱۹۷۳م، وضع گردیده؛ ماده (۸۴) قانون کار می باشد،^(۷) که اعلام می کند به کارگماردن افراد کمتر از هجده سال برای کارهایی که ماهیت آنها برای سلامتی و اخلاق نوجوانان زیان آور است، ممنوع می باشد. از سوی دیگر، بر طبق ماده (۸۰) و (۸۱) قانون کار، کارگران پانزده تا هجده سال، کارگر نوجوان بوده و در بدو استخدام و همچنین به طور سالیانه می بایست تحت آزمایشهای پزشکی قرارگیرند.

(۳) این استثنا، خروج کارگرهای با حداکثر پنج کارگر از شمول قانون کار است که قطعاً، پیامدهای هولناکی برای کودکان در پی خواهد داشت و راه را برای استثمار همه جانبه آنها در سطح جامعه باز خواهد کرد. (تصور کنید کارگاه های فارغ از هرگونه نظارت و آزاد از هر قانون حمایتی، آن هم در وضعیت اقتصادی امروز) البته این مسئله و همچنین استثنای اول، با توصیه نامه شماره ۵۲ کنفرانس عمومی سازمان بین المللی کار در تعارض می باشد. این کنفرانس در ژوئن ۱۹۳۷م، مقرر داشت: "دول عضو میبایست مقررات مربوط به حداقل سن پذیرش را در کلیه مؤسسات صنعتی و فامیلی اجرا کنند." از طرف دیگر، کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون جدید کار، چنانچه ملاحظه شد، هیچ تخصیصی را در خروج برخی کارگران خردسال از قوانین مربوط مورد پذیرش قرار نداده است و همه این قوانین، استثمار کودکان را به هر شکلی خواه به صورت استثمار خانوادگی و خواه به هر شکل دیگر محکوم می کنند.

به موجب ماده (۵۱) قانون کار، ساعات کار کارگران نباید از هشت ساعت در روز تجاوز کند. البته با توافق کارگر و کارفرما این مدت زمان می تواند تغییر پیدا کند، به شرط آنکه مجموع ساعات کار از چهل و چهار ساعت در هفته تجاوز نکند. در ماده (۸۲) اعلام شده است که ساعات کار نوجوانان میبایست نیم ساعت کمتر از ساعات کار کارگران معمولی باشد. از سوی دیگر، بر طبق ماده (۸۳) قانون کار، ارجاع هرگونه اضافه کاری و انجام کار در شب و نیز ارجاع کارهای سخت و زیانبار و خطرناک و حمل بار بیش از حد مجاز و بدون استفاده از وسایل مکانیکی برای کارگر نوجوان ممنوع است. طبق تعریف ماده (۵۳) قانون کار، شب عبارت است از فاصله زمانی بین ساعات بیست و دو تا شش، صبح. به عقیده شیرین عبادی، حقوقدان و وکیل دادگستری، موضوعی که در قانون پیش بینی نشده، مشاغلی است که طبیعت امور آنها اقتضا دارد که کار در شب صورت گیرد. بنابر این، بهتر است با در نظر گرفتن مصالح، کارگران نوجوان نیز امکان استفاده از استعداد خود را در این گونه مشاغل داشته باشند.^(۸) در انتها باید متذکر شد که قانونگذار با وضع مواد (۱۷۵) و (۱۷۶)، مجازاتهای سنگینی را در قالب زندان و جریمه نقدی برای متخلفان در نظر گرفته است.

گفتار سوم: چشم اندازی از وضعیت کار کودکان در ایران و جهان:

۱) در ابتدا باید این موضوع مشخص شود که کار کودک به چه معناست و اصولاً چه عواقبی در پی دارد که با این شدت از سوی کنفرانس و مقاله نامه‌های بین المللی منع گردیده است. در حقیقت، امروز کار کودک نه تنها منع نمی‌شود، بلکه تشویق هم می‌شود. در حقیقت باید بین کاری که اثر منفی بر روی کودک گذاشته و جنبه استثمارگرانه دارد با کاری که اثر مثبت بر رشد فرد می‌گذارد، فرق قایل شد. آنچه امروز در اسناد و مقاله نامه‌های بین المللی منع می‌شود، کاری است که به گونه‌ای رشد روانی، فرهنگی و یا اجتماعی فرد را مختل می‌کند. یونیسف در سال ۱۳۶۵، مشخص نمود که در چه صورت کار کودک جنبه استثمارگرانه پیدا می‌کند:

۱. کار تمام وقت در سن بسیار کم؛
  ۲. ساعات بسیار زیادی صرف کار کردن شود؛
  ۳. کاری که فشار نامناسب جنسی، اجتماعی یا روانی بگذارد؛
  ۴. کار یا زندگی در خیابانها در شرایط نامطلوب؛
  ۵. مزد ناچیز؛
  ۶. مسئولیت بیش از حد؛
  ۷. کاری که مانع تحصیل شود؛
  ۸. کاری که شرف و عزت نفس کودکان را نابود کند؛
  ۹. کاری که برای رشد کامل اجتماعی و روانی زیان آور باشد.^(۹)
- کار استثمارگرانه و طاقت فرسا، رشد جسمی و تندرستی کودک را به خطر انداخته و موجبات ابتلای کودک به انواع بیماریها را فراهم می‌کند. از سوی دیگر، چنین کاری از عوامل مؤثر در بروز بیماریهای شدید روحی در طفل بوده، آسیب‌های جدی به سلامت روانی اطفال وارد می‌کند. در حقیقت، کودکان کار، هرگز دوران کودکی را تجربه نکرده زودتر از موعد بزرگ می‌شوند.

۲) ابعاد کار اطفال در جهان و ایران:

براساس گزارش سازمان بین المللی کار، دویست و پنجاه میلیون کودک کارگر چهار تا چهارده ساله در سراسر جهان وجود دارند.^(۱۰) براساس برخی داده‌های جدیدتر، تعداد کودکان کارگر در جهان در حدود سیصد میلیون نفر تعیین شده است.^(۱۱) آسیا با داشتن شصت و یک درصد کودکان کارگر، مقام اول را در این زمینه دارد. تنها در هند چهارصد هزار دختر بچه خردسال به فحشا مشغولند.^(۱۲) حتی اروپا نیز از این مسئله برخوردار است. پلیس ایتالیا اعلام کرد که یک شبکه برده داری و بهره‌کشی از کودکان آلبانیایی را که در بدترین شرایط، دویست هزار کودک آلبانیایی را مورد سوء استفاده قرار میداده‌اند، کشف کرده است.^(۱۳) تنها در ایتالیا، پانصد و نه هزار کودک مورد بهره‌کشی قرار می‌گیرند که سیصد و بیست هزار تن از

طبق ماده (۱۸۸) قانون کار، کارگران کارگاههای خانوادگی که انجام کار آنها منحصرأ توسط صاحب کار و همسر و خویشاوندان نسبی درجه یک از طبقه اول وی انجام می‌شود، مشمول مقررات این قانون نخواهند بود. در نتیجه، حداقل سن در مورد چنین کارگرانی هرگز رعایت نخواهد شد. در واقع، قانونگذار با وضع ماده فوق اعلام کرده است که استثمار کودکان توسط والدین و خویشاوندان آنها کاملاً قانونی بوده، هیچ معنی ندارد.

آنان مجبورند به طور تمام وقت کار کنند.^(۱۴) هم اکنون در درگیریهای مسلحانه جهان بیش از سیصد هزار کودک زیر هجده سال به گونه‌ای شرکت دارند، که در حدود دو میلیون تن از ایشان نیز در طی دهه گذشته بر اثر همین درگیریها جان خود را از دست داده‌اند. برخی از این کودکان را دختر بچه‌هایی تشکیل می‌دهند که برای آشپزی و یا فحشا و دادن خدمات جنسی به سربازان، به زور به کار گماشته شده‌اند.

بالاخره آنکه، براساس گزارش سالانه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۰ م، سالانه بیش از دویست هزار کودک در نتیجه سوانح کاری جان خود را از دست میدهند.^(۱۵)

متأسفانه در کشور ما، آمار مشخصی در این زمینه وجود ندارد و گاه حتی آمارهای متناقضی در این باره انتشار می‌یابد که هیچکدام قابل اعتماد نیستند.

طبق آمارهای تضمینی سازمان جهانی کار مربوط به سال ۱۹۹۵ م، ۴/۷۱ درصد کودکان بین سنین ده الی چهارده سال در ایران از لحاظ اقتصادی فعال هستند که مقام پانزدهم را از مجموع نوزده کشور در آسیا را دارا می‌باشد. (کشور بوتان با ۵۵/۱۰ درصد کودک شاغل در صدر فهرست و کشورهای ژاپن و عربستان سعودی با صفر درصد در انتهای فهرست قرار دارند)^(۱۶) براساس آمار سرشماری سال ۱۳۷۵، از مجموع نه میلیون و هشتادویک هزار تن از اطفال بین ۱۴-۱۰ سال، ۳۶۸ هزار نفر جزء جمعیت فعال کشور از نظر اقتصادی بوده که در حدود ۲۶۵ هزار نفر آنان شاغل و ۱۰۳ هزار نفر آنها بیکار و در جستجوی کار می‌باشند.^(۱۷) در حالی که نتایج آمارگیری خانواده‌های دارای فعالیت صنعتی در سال ۱۳۷۳، رقم ۳۳۲/۷۹۶ نفر شاغل زیر پانزده سال را تنها در فعالیت‌های صنعتی خانوار به دست میدهد. (تناقض میان داده‌های آماری بیانگر چیست؟) براساس نتایج به دست آمده از سرشماری عمومی در سال ۱۳۷۵، ۳۳/۷ میلیون از جمعیت کشور را افراد کمتر از پانزده سال تشکیل می‌دهند. آمارها نشان می‌دهند که از جمعیت شش تا نه سال

برای محو کار کودک در جامعه چاره ای جز بالا بردن سطح معیشتی خانواده، (شکاف طبقاتی در ایران به حدی است که اگر یک نفر از اتباع طبقات پایین جامعه بخواهد تنها خانه و ماشین مورد استفاده طبقات متوسط را تهیه کند، در صورتی که بتواند هر روز دو دلار پس انداز داشته باشد، تقریباً یکصد سال طول خواهد کشید!!) اجرای مؤثر قانون کار و انجام بازرسی قوی با تربیت بازرسان ویژه در امور اشتغال اطفال و در نهایت، ارائه گسترده خدمات حمایتی چون تأمین اجتماعی در سطح وسیع و گسترش بیمه های اجتماعی نداریم

شهرستان قم، کودکان هشت تا شانزده ساله روستایی همچون بردگان با پرداخت اجاره سالیانه ۲۰ تا ۱۵۰ هزار تومان، در کارگاههای قالیبافی به کار واداشته شده اند. ساعات کار این اطفال، سه صبح تا یازده یا دوازده شب گزارش شده است.^(۲۰) بالاخره آنکه براساس آخرین آمار سازمان یونسف در دسامبر ۱۹۹۹ م، در مورد وضعیت زنان و کودکان در آستانه سال ۲۰۰۰ در ایران، نزدیک ۲۰٪ کودکان برای امرار معاش خود کار می کنند،^(۲۱) به دیگر سخن، چیزی نزدیک به دومیون کودک کارگر در ایران وجود دارد.^(۲۲) (البته برای تخمین این رقم میتوان ۲۰٪ جمعیت بین هفت سال تا چهارده سال را محاسبه کرد که در آن صورت از تعداد ۱۴/۳۱۴/۵۰۹ نفر چیزی در حدود دو میلیون و هشتصد و شصت هزار شاغل خواهند بود)^(۲۳)

۳) بررسی علل کار اطفال:

به طور خلاصه، علل اشتغال اطفال را می توان پایین بودن سطح اشتغال بزرگسالان، تقسیم ناعادلانه سرانه درآمد ملی و پایین بودن تولید سرانه ملی دانست. (در آمد سرانه نفتی ایران در سال ۱۹۷۸، ۶۰۰ دلار بوده که در طی دهه ۱۹۸۹ تا ۹۸، به ۲۶۲ دلار تنزل پیدا کرده است. لازم به ذکر است که در آمد سرانه نفتی عربستان در طی همین دهه، ۲۳۴۲ دلار و عراق ۱۷۹ دلار بوده است.)^(۲۴)

یکی از علل مهم اشتغال اطفال، فقر خانواده ها می باشد. (در کشور ما حداقل دوازده میلیون نفر در زیر خط فقر به سر می برند که از این تعداد شش میلیون نفر در فقر مطلق هستند. براساس برخی داده های دیگر در حدود بیست میلیون نفر در زیر خط فقر زندگی می کنند)^(۲۵) هر چه میزان فقر در سطح جامعه افزایش یابد، سطح اشتغال اطفال نیز افزایش خواهد یافت. برای خانواده های فقیر، سهم ناچیز درآمد یا کمک اطفال در خانه گاه مؤثر است که می تواند خانواده را از گرسنگی برهاند. عوامل تشدید کننده در این رابطه یکی بیکاری والدین کودک و دیگری پایین بودن دستمزد کودک است.

۴) نتیجه گیری:

برای محو کار کودک در جامعه چاره ای جز بالا بردن سطح معیشتی خانواده، (شکاف طبقاتی در ایران به حدی است که اگر یک نفر از اتباع طبقات پایین جامعه بخواهد تنها خانه و ماشین مورد استفاده طبقات متوسط را تهیه کند، در صورتی که بتواند هر روز دو دلار پس انداز داشته باشد، تقریباً یکصد سال طول خواهد کشید!!)^(۲۶) اجرای مؤثر قانون کار و انجام بازرسی قوی با تربیت بازرسان ویژه در امور اشتغال اطفال و در نهایت، ارائه گسترده خدمات حمایتی چون تأمین اجتماعی در سطح وسیع و گسترش بیمه های اجتماعی نداریم. چرا که در غیر این صورت، مهار کار کودک غیر ممکن می گردد. مثلاً با پایین ماندن سطح معیشتی خانواده، اجرای محکم این قوانین ممکن است به بیشتر نمودن کار غیر مشروع و پنهانی منجر شود. بنابر این، اجرای چنین قوانینی هرگز نمیتواند جدا از برنامه

کشور، ۹۱٪ اشتغال به تحصیل دارند. میزان جمعیت در حال تحصیل ۱۴-۱۰ سال کل کشور هم معادل ۸۷٪ گزارش شده است. به این ترتیب جمعاً ۱/۷۵۳/۹۷۹ نفر از جمعیت شش تا چهارده سال کشور که در سنین مدرسه به سر می برند. در خارج از مدارس حضور دارند.^(۲۸) (با توجه به اینکه بخش عمده ای از کودکان شاغل تحصیل نمیکنند و تعدادی هم از کودکانی که تحصیل می کنند به نوعی اشتغال دارند، نتیجه می گیریم که میبایست این رقم به آمار جمعیت کودکان شاغل کشور نزدیک باشد.)

آمار کودکان ۱۴-۱۰ سال در حال تحصیل در استانهای کشور در سال ۱۳۷۵ نشان میدهد که استانهای سیستان و بلوچستان (۶۶/۱)، آذربایجان غربی (۷۴٪) و کردستان (۷۵٪)، پایین ترین نسبت کودکان ۱۴-۱۰ سال شاغل به تحصیل را دارا می باشند. در مورد آمار ارائه شده از سوی سازمان آمار ایران، علاوه بر تناقضاتی که در بالا به آن اشاره رفت، نکات زیر نیز قابل توجه است: در سرشماری سال ۱۳۷۵، که داده های آن پایه بررسی آماری در این مبحث بوده است، کارگران خردسالی که کمتر از ده سال سن دارند، در شمارش منظور نگردیده اند. کودکان بیشمار هم در فعالیت های غیر قانونی و غیر قابل پذیرش از سوی عرف جامعه مانند تکدی، قاچاق مواد مخدر، فحشا، دوره گردی و... مشغول هستند. علاوه بر آن، مواردی چون خرید و فروش کودکان، اجاره کودکان، سوء استفاده جنسی و... نیز چشم اندازهایی از کار کودکان هستند که موارد فوق هرگز در آمارهای رسمی ذکر نمی شوند. همچنین شمار فراوانی از این کودکان نیز در صنایع خانگی که به عنوان بنگاههای غیر رسمی شناخته می شوند، کار میکنند. آمارهای مربوط به نوجوانان پانزده تا هجده ساله شاغل که سن قانونی کار در ایران محسوب می شود را نیز در اختیار نداریم. در گزارشی که از یک کارگاه قالیبافی در خوی تهیه شده بود اعلام گردید که کودکان قالیباف هفت تا پانزده ساله، روزی دوازده ساعت در شرایط نامناسب از نظر نور و هوا به کار مشغول بوده اند.^(۲۹) در جراید نیز اعلام شد که در

ریزی های اقتصادی و اجتماعی باشد. اگر این قوانین بدون اصلاح زمینه های اقتصادی و اجتماعی اجرا شوند، حتی ممکن است به حال کودک مضر بوده، به فقر و گرسنگی بیش از پیش او منجر شود. پس قوانین باید متناسب با رشد اقتصادی هر کشور تنظیم یابند. در پایان، خلاصه ای از سخنرانی "کارول بلامی"، مدیر اجرایی صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) که در سال ۱۹۹۷م. در اسلو ایراد گردیده است را ذکر میکنیم. "...وجود کار کودک نشانگر زنجیره ای از قصور بزرگسالان در انجام تعهداتشان نسبت به کودکان است. قصور بزرگسالان در انجام تعهداتشان نسبت به کودکان و قصور دولت، جامعه و خانواده. کودکان انتظار دارند که بزرگسالان از آنها حمایت کنند و وجود کار کودک خیانت به این اعتماد است. البته فاجعه آنجاست که این خیانت را به عنوان واقعیت زندگی بپذیریم... رویکردی که کار کودک را به مثابه یک هنجار قابل قبول می پذیرد، در نهایت به چیزی منجر می شود که فرهنگ استثمار داوطلبانه خوانده می شود و براساس آن، کودک محکوم است که تحت تسلط باشد و مورد سوء استفاده قرار گیرد؛ تنها به این دلیل که به بزرگسالان وابسته است. در حقیقت، کار کودک، فقر وی را جاودانه می کند. کودکان کارگر فقیر از آنجا که نمی توانند هم پای بزرگسالان فقیر خود، خود را بالا بکشند، به مشاغل غیر تخصصی و اغلب با دستمزد اندک سوق داده می شوند. باید گفت

که هیچ کمبودی در زمینه قانون وجود ندارد. اکثر کشور های جهان، کار کودکان را غیر قانونی دانسته اند. با این وجود، هنوز کشور های بسیاری هستند که کار کودک در مقیاس وسیع در آنها وجود دارد. بیش از ۲۵۰ میلیون کودک بین پنج تا چهارده سال کارگر هستند. در پایان باید گفت که هیچ راه حل دراز مدتی برای کار کودکان وجود ندارد، مگر مبارزه ای که به دست یابی همه به آموزش منجر شود. کوتاه سخن آنکه آموزش، یگانه و ضروری ترین و تأثیرگذارترین ابزار برای محو کار کودک است. کودکان آموزش یافته ضرورتاً تمایل خواهند داشت که خانواده کوچک نری داشته باشند و انتظارات آموزشی و تربیتی بالاتری را برای کودکانشان لازم بدانند. پس باید مراقبت لازم به عمل آید تا حداقل سن کار پایین تر از سن آموزش، اجباری نباشد. " (۲۶)

پی نوشت ها:

۱. شاهرخ شاکریان، شکوه فقیری، فاطمه مناصر اسدی، مجموعه کنوانسیونهای بین المللی (تصویبی دولت ایران)، ناشر، اداره کل قوانین ومقررات کشور، ج سوم، ج اول، زمستان ۱۳۷۶، ص ۴۹۸.
۲. ناصرزاده، هوشنگ، اعلامیه های حقوق بشر، سال ۱۳۷۸، ص ۵۲.
۳. عبادی، شیرین، حقوق کودک، ص ۲۰۷، همچنین در ماده (۱) کنوانسیون مذکور، اطفال را افراد انسانی زیر هجده سال معرفی می کند. پس در این کنوانسیون حداقل سن کار به طور غیر مستقیم هجده سال تعیین شده است.
۴. ...وردیزاه، جواد، مقاله ترجمه از مجله بین المللی کیفی، شماره ۴۰-۳۹، انتشارات سازمان ملل متحد، نوشته فرانسویس بلنشارد، مجله پیام عدالت، چاپ دانشکده حقوق دانشگاه شیراز، شماره دوم، مورخ اسفند ۱۳۷۵، ص ۴۰.
۵. ...وردیزاه، جواد، همان منبع، صص ۴۳، ۴۲.
۶. بخش جستار، مجله اندیشه و جامعه، شماره ۷، مورخ آبان ۷۸، صص ۷۸ و ۷۹.
۸. عبادی، شیرین، همان منبع، ص ۱۴۲.
۹. ماهنامه اندیشه و جامعه، بخش جستار، به ترتیب صص ۷، ۱۸، ۲۰.
۱۱. پهلوان، چنگیز، مقاله جهانی شدن فرهنگ، مجله اندیشه و جامعه، شماره ۹، سال ۱۳۷۹.
۱۲. ۱۳. ۱۴. ماهنامه اندیشه و جامعه، بخش جستار، شماره ۷، صص ۱۷، ۱۶، ۱۷.
۱۵. همان منبع، ماهنامه اندیشه و جامعه، بخش جستار، ص ۷، ترجمه مردانی گیوی، اسماعیل، فشارهای جدید جهانی ایجاد و گسترش فقر، مجله اندیشه و جامعه، شماره ۱، ص ۶۳، منصوروی، عباس، منبع پیشین، ص ۵۵.
۱۶. ماهنامه اندیشه و جامعه، بخش جستار، شماره ۷، ص ۷.
۱۷. مدنی، سعید، مقاله دست های کوچک وچالاک، مجله اندیشه و جامعه، شماره ۷، ص ۲۶.
۱۸. مدنی، سعید، منبع پیشین، صص ۲۴ و ۲۵.
۱۹. قاسم زاده، فاطمه، مقاله کودکان کار، منبع پیشین، ص ۲۲.
۲۰. گزارش مهرنوش پوررضایی، روزنامه صبح امروز، چهارشنبه ۴ اسفند ۱۳۷۸، ص ۱۴.
۲۱. منصوروی، عباس، مقاله جهان در آستانه پیوست هزارها، مجله اندیشه و جامعه، شماره ۹، ص ۵۵.
۲۲. منصوروی، عباس، منبع پیشین.
۲۳. این رقم براساس سنجش آمار سازمان آمار ایران از خود نویسنده میباشد.
۲۴. بولتن آماری اوپک، سال ۱۹۹۸، مندرج در روزنامه همشهری، ۱۹ آبان ۱۳۷۹.
۲۵. گزارش حجت الاسلام زم، رئیس سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران و گزارش دفتر زنان وزارت کشور (البته باید در نظر داشت که این داده ها دارای پایه آماری مشخص نبوده و از سوی سازمان آمار ایران تأیید نشده است).
۲۶. اگر قیمت یک خانه نسبتاً سطح بالا شصت میلیون تومان و قیمت یک ماشین و برخی وسایل ضروری دیگر بیست میلیون تومان در نظر گرفته شود، بهای آن به دلار ۱۰۰/۰۰۰ می شود. دوازده میلیون نفر زیر خط فقر به سر می برند. یعنی درآمدی کمتر از دو دلار در روز دارند و شش میلیون از این عده هم درآمدی کمتر از یک دلار دارند. حال فرض کنید این افراد دقیقاً دو دلار در آمد داشته باشند ونمایی این مبلغ را هم پس انداز کنند، تقریباً یکصد سال طول خواهد کشید. در اینجا باید در نظر داشت که بر طبق برآورد سازمان آمار ایران در سال ۱۳۷۶، هزینه خالص خوراکی و غیر خوراکی سالانه یک خانواده تک نفره شهری ۶۴۶۸۶۳ ریال است که برآورد ما تقریباً روزی دو دلار و بیست سنت خواهد بود. البته برخی آمارهای جدیدتر مربوط به سال ۱۳۸۰، خط فقر را درآمد ماهانه کمتر از ۷۱۰ هزار ریال در ماه معرفی می کند (اختیار ساعت ۱۹، مورخ ۱۳۸۰/۵/۱، شبکه اول سیما).
۲۷. مجله اندیشه و جامعه، بخش جستار، صص ۲، ۳، ۴، ۵، ۶.

